

BEVEZETÉS.

(Felolvasatott 1871. jan. 23.)

I. Szerencsés véletlen juttatá kezembe 1869-ben Máté evangéliumának kondai vogul nyelvre való fordítását, melyet Popov G. készített, 's Bonaparte Lucian Londonban 1868-ban kinyomatott, a ki más illyféle fordításokat is nyomtatott már ki. Szokása neki azokat 250 példányban nyomtatni és szétosztogatni; azért venni nem, hanem csak szivességből lehet megkapni. A' melly nyelvek az ugorfinn ághoz tartoznak, azok fordításait Wiedemann néz: által, ki a pétervári tudományos akademiában a' finn nyelvek tudós képviselője, 's a' kinél ott az ilyen munkára képesebb ember nincsen. Wiedemannak az az előnye is van, hogy megszerezhet egy-egy embert ki az illető nyelvet beszéli, 's ügyes móddal használva, felvilágosításokat adhat a' szók kiejtésére, jelentésére és alkalmazására. Ekképen az illető fordítás mintegy igazoltatik, mit a' nyelvudomány nagyra becsül.

Magammal elhozván a' kondai nyelvü evangéliumot, melyet a' dorpai eszt irodalmi társaság engedelmeiből hosszabb ideig tartatok kezeim közt, akademiánk nyelvtudományi bizottságának helyeslésével dolgoztam fel Közleményeink IX. kötete számára. Előbb a' szótárt szedetvén, 's azután a' nyelvtant. a' melly a' szótár elébe lesz füzve, a' Közlemények IX. kötetének egyes füzetei nem jelenhetnek meg addig, míg az egész munka elkészülend. Azért említem meg ezt a' körülményt, hogy ki legyen mentve a' nevezett kötet füzeteinek elkészése, egyúttal engedelmet is nyerjek arra a' tisztelt osztálytól.

A' kondai evangéliumbeli fordítás tetemesen bővíti a' vogul nyelv ismeretét, a' mellynek nagy szerep jut magyar nyelvtudomá-

nyunkban. A Reguly-hozományon kívül eddig más forrásunk nem vala a' nyelv anyagának és alakjainak kiegészítésére, s' a' mi nagy nyomosság, egyszersemind Regulynak igazolására is. Mind a' két tekintetben tehát jeles szolgálatot teszen nekünk a' Popov fordítása.

2. A fordítóról nem tudok semmit; de hogy orosz pap lehetett a' vogulok közt, szinte bizonyos; legalább nem valószínű, hogy orosz tisztviselő a' tobolszki kormányzóságban annyira megtanulta legyen a' nyelvet. A kondai nyelvről, azaz a' vogul nyelvnek Konda vidéki tájnyelvről sem tudtam vagy tudhattam egyebet annál, a' mit Reguly hozott. Úgyde épen a' déli vogul nyelv jegyzetei vagy gyűjteményei homályosabbak, mellyekkel legnehezebb boldogúlni. Ez egyébiránt megmagyarázható. Reguly utazása előtt a' vogul-ságról igen bizonytalan tudomás vala; az éjszaki Szoszva voguljait rendszerint osztjákoknak nevezték volt, pedig a' legszebb vogul nyelvanyagot, mint a' teremés és az özönviz mondájit 's a' kereskedőről való elbeszélést Reguly ott írta fel. Eleinte tehát, míg el nem volt tájékozva, 's míg az éjszaki voguloknál mintegy az eredeti vogul forrást föl nem fedezte, ő is, ha szabad így mondanom, bizonytalankodék.

Reguly Tobolszkból az Irtis-folyón lefelé Demianszka 's innen szárazon a' Konda vizéhez utazék. A Konda mellett, úgymond maga, a' Bolcsarova egyházas faluban mulata, hogy a' kondai osztjákok nyelvével megismerkedjék. Bolcsarovából fölfelé, t. i. a Kondába siető kisebb folyók ellenébe, ismét vogulok közt folytatván utját egész Sájmgig halada s' innen szárazon a' Pelim folyóhoz csapa által, Pelim városába.

A föld- és néprajzi viszonyok felfogására tudnunk kell, hogy a' Konda folyó éj-zak-keletről nyugat-délfelé hajlik, mintegy tojásdad félkört képezvén, 's azután délről megint éjszak felé kanyarodik, míg az Irtisbe szakad. Nyugati hajlásában a' Pelim folyóval, déli hajlásában pedig 'a Tavda folyóval képez egyenközöket. Mind éjszaki, mind déli mellékei az osztjákok földjén vannak, a' kik itt a' vogulok keleti határosai; de a' folyónak nyugati hosszas vonala a' vogulok földjét hasítja; 's éjszak felől a' Jagva, Tapja s más vizek folynak abba. Reguly tehát az Irtis melletti Demianszkból Bolcsarovába mène, a' mely osztják helység már a' Kondánál van, s innen a' Konda ellenében a' vogulok földjén, egész Sájmgig, a' hol

a' Kondát elhagyva Pelim felé irányult. A' kondai vogulokat tehát Reguly ezen Jagva, Tapja és Sájmi között tanulmányozhatta volna, de rövid ideig tartózkodék itt. Az Uralról Tobolszkba pedig többek közt azért utazott volt, hogy Satiginnal, az utolsó Konda-melléki vogul fejedelem tudományosan kimivelt fiával, találkozzék, a' ki Tobolszkban mint császári tanár lakik vala. Ő Satiginban, ugymond, ki őt vogul fordításával ajándékozta meg, jeles férfit talála ugyan, de ki honától hosszas távolléte miatt már felejtteni kezdi anyanyelvét. A' Satigin vogul fordításai volnának e' szerint az első kondai vogul nyelvemlék.

3. A Reguly hagyományaiban két darab ilyenféle fordítást találtam, az egyiknek czime: O Torim kvoshin = isten¹imádságáról, s' tartalma a' miatyánk, kérdésekben és feleletekben, vagy az úgynevezett hét kérés; — a' másiknak czime: O lov zapoved Torim — tiz parancsolatjáról istennek, hasonlóképen kérdésekben és feleletekben. A felhozott czimek mutatják, hogy a' fordító szerfelett oroszosan 's vogul nyelv ellenesen irt. Regulynál nem találtam ugyan jegyzést, melly e' fordítást Satiginénak mondja: de minthogy más ilyenféle fordítás a' hagyományban nincsen, azt annál inkább Satiginnak lehet tulajdonítanom, mert a' nyelv a' kondai vogulhoz tartozik, ha a' Máté vogul evangéliumával egybevetjük. Én a' két darab fordítást úgy tekintvén, „mint a' vogul nép saját erőködését, bejuthatni a' keresztyén népek sorába,“ „a' Vogul föld és nép“ című munkám 243—254 lapjain közöltem. Most annál kevésbbé sajnálom, mert össze lehet hasonlítani a' Popov fordításával, mi nem lehet érdek nélküli az előt, a' ki a' vogul nyelvvel meg akar ismerkedni. A két fordítás különbségét már a' miatyánkából is meg lehet látni, melly így szól

Satigin szerint:

1. T'át man, kotih oli numin!
2. da svätitsa name nag,
3. ju carstvo nag,
4. tokv' imti tav, nar nürin
kumle numin, tokve i ma tar-
mint;
5. nañ man mäjñ techv i tä kotil;
6. i kvultin manon arint man,

Popov szerint:

1. Man ault olep jegov!
2. tak jälpenlachte nag namen,
3. tak jejmte nag naerlachen,
4. tak jejmte nag erken šemel
mat, chumle ault;
5. man šochen lat nañov majalen
fä chotel kašel;
6. i chul'tepten manane man aren-

kumle man kvultov, kon tar-	tenov, chumle i man chultepti-
mint man arint inčov ;	lov mank arenten charenovne ;
7. i vul totin manov iskušeniĵ	7. i ul tulen manov krechne, os
kivirne, os urin manov lušnil ;	uren manov asrajnel ;
8. kumle oli nag carstvo i vag i	8. ton mos nag naerlachen i van
slav sav talne. Amin.	i sujn inra oli. Amin. .

1. Satigin az oroszot követvén mondja: tat man — oče naš. A' tat = atya szó Popovnál is előfordul: šariš tat, nag jomas erptanen tocho oles = bizony atya, a' te jó kedved (akaratód) így volt. 11, 26. De gyakrabban van nála a' jeg = atya szó, 's vogulosan mondja e' helyen: jegov = atyánk, nem: jeg man. Azután ezt: ki vagy a' mennyben, melyet Satigin is így fordít: kotih oli numin, Popov eredetiebben, bátrabban de vogulosan így fejezi ki: man ault olep jegov, azaz szószerint: mi mennyben való atyánk, vagy: mennyei atyánk. Ez egy kifejezés is elég bizonyosság arra, hogy a' kondai evangéliumi fordítás nem nyögi az orosz nyelv igáját, hanem szabadon mozog a' vogul nyelv sajátosságai szerint. — Egyébiránt a' Satigin: kotih oli numin-ja se vogul-ellenes. A' mennyet az numnak nevezi, mi felsőt jelent, 's azután eget; kotih oli numin tehát = a' ki fent van, azaz mennyben van. Popovnál a' menny mindig aul; aul-t olep = menny-t (ha lehetne mennyben helyett mondani) való.

2. A Satigin da svätitsa name nag-ja szörnyen oroszos. A két első szó tisztán orosz alak is; a' name nag vogul szók ugyan, de oroszos füzéssel. Popov vogulosan mondja: tak jälpenlachte nag namen = ugy szenteltessek te neved. Jälpen szent, jälpenlacht szentelődik. E' szónál meg lehet említenem, hogy „Egy vogul monda“ czimü értekezésemben 1859-ben a' jälping, jälpen szót találgatás és szófejtégetés után mertem csak szentnek fordítani.*) Popov, a' kiről nem állíthatom, hogy magyar értekezésemet olvasta volna, az orosz svätitsa szót jälpenlacht-ra fordítván igazolja értelmezésemet; azt tehát bizvást el lehet fogadni. A' szentet a' finn pyhä, a' vogul jälping, jälpen-nek mondja: a' magyarban nincs meg arra megfelelő szó, ha volt is, azt a' szláv svät, szent kiszorította. Bizonyosan nem tudjuk ugyan, volt-e arra magyar szó; de látván, hogy a' finn-nek, vogulnak van, 's tudván, hogy a' magyarnak is hitval-

*) Lásd az idézett értekezés 361. lapján a' jälping cikket.

lésa volt, mielőtt a' keresztséget elfogadta: nem kicsi a' valószínűség, hogy neki is volt, de azt kiszorította a' szláv szó.

3. Ju carstvo nag. Ju = jöjj vogul szó; a' carstvo orosz, 's a' vogul nag szó is orosz helyen áll. Popov így mondja: tak jemte nag naerlachen. Jemte lesz, jemte legyen; naer fejedelem, naerlach fejedelemség, ország. Azért a' mennyország a' kondai evangéliumban: aul naerlach.

4. „Tokv' (e' helyett tokve) imti tav, nar nürin, kum' e numin, tokve i ma tarmint“ ez *mind* vogul, 's helyesen van kifejezve = úgy legyen az, a' mit akarsz, mint a' mennyben, úgy a' földön is. Satigin imti-t mond jemti helyett. A' ma tarmint tulajdonképen annyit teszen: föld rajta, tehát földön. Popov nem írja körül az akarat szót, hanem erch-nek fordítja, mely a' birtokos ragokkal így van: erkem, erken, erkä = akaratom, — od, — a. Šemel ma fekete, setét föld; így nevezi a' kondai vogul rendszeren a' földet az ég ellenében, melly azon ellentétből pasen ma = fényes föld De nem mindenkor él emez ellentétes kifejezésekkel; itt is a' šemel ma mellett aul van. Satigin is a' negyedik parancsolatban posne kotil-nak = pasen chatel-nak, azaz fényes napnak nevezi a' hetedik napot. „Tak jemte nag erken šemel mat, chumle ault“ = úgy legyen te akaratod a' földön, mint a' mennyben.

5. Ezt: a' mi mindennapi kenyerünket stb. így fordítja Satigin: náñ man mäjñ techv i tä kotil, azaz: kenyerünket add enni e' napon (= ma) is. Ez a' náñ man = kenyér mi, náñov kenyérünk helyett, oroszos = chleb naš; a' többiben a' mäjñ vogul ugyan, de nem helyes. Popov így fordítja: man šochen lat náñov (a' mi mindenkori kenyerünket) majalen tä chotel kašel add e' nap (mai nap) kedvére, azaz mai napra. Popov nem mondja: majen adj, mint Satigin mondja: mäjñ, hanem: majalen, add, az l itt tárgyi rag, melly a' náñov tárgy miatt szükséges.

6. „I kvultin manon arint man, kum' e man kvultov, kon tarmint man arint inčov“ = 's hagyd nekünk adósságunkat, mint mi hagyjuk, a' kin mi adósságot birunk. Az arint man oroszos = dolgi naš; a' kvultinben is a' tárgyi rag nincs meg. Popov így fordítja: i chul'tepten manane arentenov, chumle i man chul'teptilov mank arenten charenovne = hagyd (bocsásd) nekünk adósságainkat, mint mi hagyjuk magunk adós embereinknek. Popov birtokragosan fejezi ki az arentenov és charenovne szókat, és tárgyrago-

san a' chul'teptilov-ot. A' Satigin kvult-ja és a Popov chul't-ja azonosak, csakhogy a' chultept szóban ept képző van, melly igen gyakran előfordul. Végre a' char szó érdemel egy észrevételt. Ez tulajdonképen azonos az éjszaki vogul kár szóval, melly him nemüt, férfit, fiút jelent. A' kondai vogulban igen gyakran 's mindenféle szó mellett előfordul; sokszor a' magyar való szónak felel meg, legalább ilyenekben: enni való, inni való, stb. P. o. aku char egy valaki, ton char az, chot char a' ki, mot char más, tene char enni való, jáni char nagy, viš char kicsiny. stb. Az arenten szó adóst teszen, de arenten char is az; azért van egyszer arentenov adósaink, 's másszor ugyanott arenten charenov.

7. „I vul totin manov iskušenij kivirne, os urin manov ľulnil = 's ne vigy minket kísértet belé, hanem őrizz minket a' rosztól. A' Satigin fordításában csak az iskušenij szó orosz, a' többi vogul, és helyesen van kitéve. A' kivirne szó Popovnál és más vogul tájnyelvekben keurne, azaz belé. A' káher, keher, a' kondai vogulban kaher (kacher) szó, belet, hasat, méhet jelent; a' h (ch) u-vá változván — a' torokhang k, h-nak önhangzová változása szokott tünetny, p. o. a' finnben kakra = kaura zab, nakla = naula szög; a' magysr eger (egér) ott hiir, a' vogulban pedig táger, tänger — tehát a' h (ch) u-vá változván, keher káherből keur lesz = be, keurt pedig benn, keurne belé. Keurne helyett Satigin kivirne-t ír. — Popov: „I ul tulen manov krechne, os uren manov asrajnel“ = ne vigy minket bünbe, de őrizz minket az ördögtől. Popov az orosz krek, krech = bün, 's az arab-török asraj = ördög szókat használja. Külömben a' ľul = rosz szó közkeletű az egész vogulságban.

8. „Kumlé oli nag cartsvo i vag i slav sav talne“ = mint van te országod, hatalmad és dicsőséged sok télre. A' cartsvo és szlav orosz szók. Ezt: mind örökké, oroszul: vo vjeki, Satigin igazán vogulosan fejezi ki: sav talne = sok télre, télíg. Tal, tél, itt évet jelent. — Popov így mondja: Ton mos nag naerlachen i van i sujn inra oli. Ton mos szó szerint: az-ért; nag naerlachen te országod; van hatalmad; sujn dicsőséged. Az éjszaki vogulban vau erő, hatalom, Satiginnál vag; a' vag és vau ismét a' torokhangnak önhangzová változását mutatja; a' kondai vogulban va erő, hatalom, vam, van, vatä = erőm, — d, — je. — Suj hír, dicsőség; sujm, sujn, sujtä hirem stb. Uj és tudtomra más vogul tájnyelvben sem

ismeretes szó a' kondai inra, melly örök, mindig való jelentésü's nem gyér használatú. Iura at = nem mindég; inra moš mindég; inra moš ul soha ne.

Az előadott egybevetésből világos, hogy Satigin fordítása sem tanúság nélkül szükölködik, de hogy Popov sokkal ügyesebben, helyesebben irt vogulul. Satigin p. o. a' birtokos ragokat nem tudja használni, 's az ő fordításáról ítélve azt következtethetné az ember, hogy a' déli vogul nyelv, a' melly az oroszszal határos, felhagy már a' birtokragozással, mi másutt is történik. Az eszt nyelv is nagyon elhagyogatja már ezen ragokat. A' kondai vogul nyelv az ellenkezőt bizonyítja. — Egy másik nagy különbség a' két fordítás közt abban áll, hogy Satigin az igének tárgyi ragozását sem ismeri, Popov pedig ismeri és szerte használja, habár néha, mint nekem látszik, el is véti. A' vétés azonban inkább abban tűnik fel, hogy nem mindenkor használja, mikor kellene, mintsem abban, hogy helytelenül használná.

4. A' kondai vogul nyelvet, mellyet tehát a' Popov fordításából van szerencsénk megismerhetni, leginkább avval a' nyelvvel kell összehasonlítani, a' mellyet Reguly hagyományaiban találunk, mit ezennel a' hangokra nézve kísérték megtenni. Rövidség okáért a' Reguly-félet éjszakinak, azt pedig délinek fogom nevezni.

Az éjszaki nyelvnek iker önhangzóit a' déli nem szereti, tehát:

aum	betegség, fájdalom	agem
mau	méz	mag
auti, äüti	hiszen	agti
mauint mevet, nevet		maginti
pauerti	gördit	pagerti
sajri	vág	šagri
saur	tehén	sager
nejli	látszik	negli stb.
au	ajtó	av
lau	tíz	lov
lauri	szól	lavi
lauinti	olvas	lovinti
lauri	mos	lovti
sau	csillag	sov
šau	morzsa	jov

aut, aurä	hegy, csúcs	ovte
aul, aulä	kezdet	ovle
jouti	vesz (emit)	jovti
ñaul	hús	ñovl stb.

Az éjszakinak ä-je a' déliben a, mint:

äji	iszik	aji
äkve	egy	aku, akv
äh	hegy	ach
päti	esik	pati
näm	név	nam
näng	te	nag
äli	öl	ali
ät	öt	at
äti	szed	ati
ät	iz, éz	at
äm	én	am
än	ime	an
äčerm	hideg	čerm
äs	lyuk	as
päf	fül	pal
äri	sok, több	ari
tärmel	rajt	tarmel stb.

Az éjszakinak a-ja gyakran o a' déliben:

ajimati	alszik	ojlmati
aňši	bir, van neki	onči
antel-lu	kilencz	ontel-lov
as,	és, de	os
as	szín	oš
ater	úr, fejedelem	oter
tarem	isten	torem
taul	toll	toul
l'am	szunyog	lom stb.

Az éjszakinak s-je a' déliben gyakran š-

sem	szem	šam
sim	szív	šim
uos	város	uš
sat	száz	šat
sau	sok	šav

sat	boldog, áldott	šot
sunzi	néz	šunši
tas	kész	taš
tas	száraz	toš stb.

Az éjszakinak š-je a' déliben ě :

anšuh	öreg	ančuch
aňši	bír	onči
káš	öcs	kač
šah	só	čach
šeš	kedves	čač
šeš	farkas	čač stb.

Az éjszakinak k-ja igen gyakran ch a' déliben (a' magyar-

ban h) :

kum	férfi	chum (hím)
kal	köz	chal
koli, kali	hal, moritur	cholí
kóli	hall, audit	choli
kul	hal, piscis	chul
kuľp	háló	chuľp
korom	három	churum
kump	hab	chump
kär	férfi, valaki	char
kosä	hosszu	chočä
kot	ki	chot
kanži	ismer	chaňči
kanzi	ir	chanši stb.

Az éjszakinak g-je is néha ch a' déliben :

lang	út	lonch
nong	fel	nonch
tangi	akar	tanchi
vuongi	út	vonchi

Az éjszakinak n-je g előtt a' déliben sokszor nincs meg :

näng	te	nag
ňangre	erős	ňogre stb.

De e' tünemény ugyanazon tájnyelvben is előfordul ; tehát az éjszakiban van punsi és pusi nyit 's a' déliben punči és puši nyit ; az éjszakiban unti és uti ültet (unli ül), tumsi és tusi áll, a' déliben tunči és tuši áll, vonchi és vochi üt stb.

Az éjszakiban, tudtomra, *ü* nem fordul elő: a' déliben van püv fiu, az éjszaki pi helyett, pümti fog, az éjszaki pümti helyett, kür kemenceze, az éjszaki kur helyett stb. *Ö* egyikben sincs.

Körülbelül ezek a' két tájnyelvnek hangi különbségei.

Azon senki sem fog fenakadni, hogy vannak szók, a' melyek vagy egyiknek vagy másiknak sajátjai. Így a' déliben megvan a' kav kő szó, mely általános az ugor és finn nyelvekben: de az éjszakiban ahtes (achtes) szokott lenni kav helyett; a' karech = kell is csak déli szó; taut tűz, az éjszakiban tol.

5. A' kondai nyelv, a' mint az evangéliumi fordításban találjuk, nem hajhássza az orosz szókat, de nem is kerüli, mert talán el sem kerülheti. Popov az evangéliumot jomas járpen lachel-nak = jó szent beszéd-nek, a' prófétát najt-nak = bűbájosnak, a' barátot jurtnak nevezi; am jurtem = barátom; a' zsinagogát chaüchtachte ma = tanuló helynek; az oltárt tatem matetä = vitt dolog helyének nevezi; a' keresztelő neki perne punep = keresztet tevő, csináló; a' gehenna, mi az oroszban is megmaradt, neki onch-put = szurok katlan; az alamizsna adást így fejezi ki: torem mos michv = isten kedviért adni; — mind ezek mind sok más azt bizonyítják, hogy a' fordító nem ragaszkodik az orosz eredetihez, a' hol nem kell. Orosz szók, melyeket a' magyar nyelv is felvett, következők:

anis	ánis	señ	szin (kocsi-szín)
angel	angyal	solom	szalma
igo	iga	subote	szombat
uksus	eczet	služitl	szolgál
kušša	kovász	pätnice	péntek
lom	darab	pečet	pecsét
mašter	mester	milost	malaszt.

Más orosz szók ezek:

akrid	sáska	krech, krek	bűn
arkep	főpap	chosnä	kincstár
oslicä	szamár	gorčič	mustár
kožajn	gazda	gorčičnoj	mustári
kozal	kos	jazičnik	pogány

josech	adó	ženich	völegény
lubnoj	kaponyai	točilo	sajtó
lunatik	holdkórságos	pod	alatt; ebben : pod točilo
licemer	képmutató	potop	özönviz
lokot	réf	priččê	példabeszéd
lekar	orvos	blagoslaviti	áld
čas	idő, óra	bludnic	parázсна asszony
sut	ítélet	verblud	teve
skopeč	herélt	vinograd	szőlő
slave	dicsőség	vinovat	bűn
smokve	fige.	volchv	böles
šeni	gomb	melnica	malom
zakon	törvény	mitar	vámszedő
turma	torony		

De vajjon a' déli choče, éjszaki koš, kvoš = ámbár kapcsolatban van-e az orosz chotja-val? piktove, mely a' 14,26-ben a' görög φάρασμα έστι és az orosz: jeto prizrak kifejezést fordítja (tit piktove!) nem orosz, hanem eredeti-e? nem tudom.*) Legtöbb uraságot gyakorol már az isto szó, mely az orosz čto — bi = hogy, 's mely sokszor a' multban veszi magához az igét, mint az orosz. Például: urchatan michv torem mos choloeh šam chalt, ton mos, istobi tan nanen usanel = örködjetek adni istenért (alamizsnát) a' nép szeme előtt, azért, hogy ők titeket láttak, e' helyett: lássanak. Az orosz így mondja: čtobi oni vas videli (láttak.) — Vegyük észre hogy az orosz čtobi-t a' vogul istobi-nak ejti, mint a magyar is tenné.

6. Az ugor nyelvek, 's köztök a' vogul is, egy-két századja, hogy ki vannak téve az orosz hatásnak, mely növekedőben van, a mint azon nyelvek népei fogynak vagy keresztyénekké lesznek. De a török nyelvek hatása sokkal régibb, 's máig tart. Lássuk

* Nevezetes, hogy Károlyi Gáspár ezt: φάρασμα έστι: nem tudá másképen kifejezni magyarul, mint így: Ez valami elmulandó állat!

tehát ennek is tanúbizonyosságait, azaz a' török nyelvekből vett szókat.

Ezek azonban háromfélék: perzsák, arabok és törökök. Vajjon a' vogul, szóval az ugor nyelvek valaha közvetlenül érintkezének-e a' perzsákkal, bajos tudnunk: bizonyosabb az, hogy az arab hódítás nem terjedt el hozzájuk. Tehát az izlamra tért török népektől kerültek nemcsak a' török, hanem az arab, különösen az iszlam vallásra tartozó szók is, az ugor nyelvekbe, 's míg részletebben nem tudjuk meg történeteiket, a' perzsa szókat is azon az úton lehet beléjük származtatni. Azért a' szótárban a' fölismert perzsa, török és arab szókat mind így „(tör.) jegyeztem meg, azt akarván ezzel kifejezni, hogy az illető szó a' török nyelv útján jutott a' vogulba.

A' perzsa szók közül nagyon elterjedt használatuak a' náa kenyer és poser vásár, mindkettő a' török és ugor népeknél fordul elő. Náa-nak nevezi a' kenyeret az Új testamentom orenburgi török nyelvű fordítása is (nan-muzni = kenyer-ünket; az oszmanli-törökben: etmeg-ümüzi); a' szó megvan az északi és déli vogulban, az osztjában, zürjänben, votjában. A' kondai vogulban előfordul poser szó a' perzsa bazar, mely a' török bazar güni = vásárnap kifejezésben is megvan, mint nálunk; mert a vásár és vásár(nap) egy, 's azt bizonyítja, hogy a' vásár vásárnapon szokott volt lenni, mint általában az ünnepek a' sokadalmak eszközölői a' régi pogány népeknél is. A' vogul nyelvben a' poser csak vásárhelyet jelent, ebben: viš charet, chot charet posert unlenanel ujl vovot tank jurtanel = gyermekek, kik vásáron ülven híjják társaikat. 11, 16. — Az ünnep pojrem, mi hasonlóképen az iszlami törököktől átvett szó (bajram.)

Egyébiránt a' poser, pojrem (bazar, bajram) szóknak vogul kiejtése azt mutatja, hogy a' nyelv az arab, perzsa és török szókat is a' maga kiejtése szerint változtatja el. Jelesen az a-t, sokszor o-nak, a' b-t mindég p-nek, a' k-t többnyire ch-nak, a' d-t pedig t-nek ejti; néha vogul képzőt is ragaszt a' szókhöz, mi nagyon különös. P. o. ochče pénz, akče; oroch bor arak; choloch nép, arab chalk; tonoch tanu, tör. tanik; tochem nemzetség, tör. dogma születés; akilim irgalom, akiliml irgalmaz, melyet az arab akil okosból alakultnak gondolok, mert Reguly szerint az északi vogulban is akel, akilm okost, jó szivüt teszen, minek ellentéte, ugyancsak

Reguly szerint, tušmen haragos, ellenséges; perzsa dūšmen, dūšman ellenség. Az akilim m-je nincs az arabban, az vogulos. Az ochčes kulcs szóval is fenakadásom van; a' szótárban töröknek adom ki, úgy gondolván, hogy a' török ačik, ačk áttétel útján akč-ből való, mely akč azután ochč lett a' vogul kiejtésben, 's s vogul képzőt vette fel. A' szó ebben találatik: nagnane miganem aul ochčeset = néked adom a' mennyország kulcsait. — Nem tudom, vajjon kevesebbé merész-e az ochersom világ vége szónak származtatása. Hogy nem vogu', világos; hogy az arab achir-zeman = postremum tempusból alakult, előttem nagyon valószínű; achiri zeman = világ vége. Még az asraj ördög szót is bátrabban az arab esrafil-ből lettnék veszem, mi a' halál angyalának neve. — Arab szók még: ačel halál ežel; amel dolog amil, nepek könyv, irás nebk. Különösebb az esep gondolat, mely az arab haseb = számol, vetetet szóból lett, a' votjákban is esep számolás. A' vogul esep (= valamihez hasonlít, vél, tart valamit) igét is alkot belőle; a' votjákban esep karo tanácskozni, gondolkozni, esep kartek gondolatlan. — Atem ember, arab adem; puti búza, tör. bogdaj stb.

7. De nagyobb érdek talán tudni, millyen viszonyban áll a' vogul a' magyarhoz? 's mivel azt képzelem, hogy ezen kondai vogul nyelv, mert a' Máté evangeliumát, tehát nagyon ismeretes dolgot közöl, tanulásra legalkalmasabb lehet, bővebben akarok eleve is amaz érdeknek megfelelni. A' viszony világosabb feltűntetésére legelőbb a' számneveket sorolom elő, a' mellyek leginkább hirdetik a' nyelvek rokonságát. Összeállítom pedig az éjszaki, a' kondai vagy déli vogul, azután a' magyar és finn számneveket, mert így nemcsak az általános finn-ugor rokonság, hanem a' különös ugor rokonság is jobban szembe tűnik.

De hát mit és miért nevezünk ugornak? Ugor, ogor, uger nevűek azon népek, a' mellyek az avarok feltűnése óta a Káma és Volga tulsó részéről Európa dél-nyugati tájaira költöztek vagy rohantak. Úgy nevezik őket a' byzantinus írók Constantinus Porphyrogenetus előtt, úgy a' latin írók is a' X. században, a' kik egykoruak a' magyarok kijövetelével. Ez általános név ragadt azután a' külföldi, tehát szláv, német, római nyelvekben a' magyarokra; a' geographiai Ugoria, Juharia név pedig azután is megmaradt az Ural-tuli ország megjelölésére. Most az ugor nyelvek és népek nevén a' tudomány a' magyarokat, vogulokat, osztjácokat

érte, a' mellyek nyelveiben az ugarság határozott jellemét találja fel, azután az úgynevezett permi nyelveket, a' zürjánt, permit és votjákot, a' mellyek összekötő szemei a' finn-ugorságnak; végre a' mordvint és cseremiszet is, a' mennyiben az ugarság jellemét magukon viselik. Ez a' jellem pedig az igének tárgyi ragozásában áll.

A' finn név leginkább a' nyugati, vagy tulajdonképi finneket és esztekét foglalja magában; a' finn-ugor nevezet tehát igen alkalmas a' szoros és legszorosabb rokonság megjelölésére. 'S mint-hogy azt a' grammatikai alakokon kívül a' számnevek tüntetik ki legjobban, ezekkel kezdjük kimutatni azon viszonyt, a' melly a' vogul és magyar nyelv között szorosabb, ezek és a' finn nyelvek között pedig tágabb.

	<i>Éjszaki vogul.</i>	<i>Déli vogul.</i>	<i>Magyar.</i>	<i>Finn.</i>
1.	äkve	aku	egy	yht
2.	kit, kiti	kit, kitag	két, kettő	kaht
3.	korom	churum	három	kolme
4.	níle	nil	négy	neljä
5.	ät	at	öt	viit
6.	kat	chot	hat	kuut
7.	sat	sat	hét	seitsemän
8.	ńala-lu	ńala-lov	nyol-cz	kahdeksan
9.	antel-lu	ontel-lov	kilen-cz	yhd-eksän
10.	lau	lov	tíz	kymmenen
20.	kus	chus	husz	kaksi kymmentä
30.	vat	vat	harmincz	kolme kymmentä
40.	nelimen	nilmen	negyven	neljä k.
50.	ätpen	atpen	ötven	viisi k.
60.	katpen	chotpen	hatvan	kuusi k.
70.	sat-lau	sat-lov	hetven	seitsemän k.

	<i>Éjszaki vogul.</i>	<i>Déli vogul.</i>	<i>Magyar.</i>	<i>Finn.</i>
80.	nol-sat	nol-šat	nyolczvan	kahdek- san k.
90.	antel-sat	ontel-šat	kilenczven	yhdek- sän k.
100.	sat	šat	száz	sata
1000.	sater	šoter	ezer	tuhannen

Nagyobb egyezést annál, melly a' magyar és vogul számnevek közt van, sehol sem találunk az ismeretes nyelvekben; ez a szemmel látható tény, egymagában teljesen és véglegesen eldönti a' legszorosabb rokonság kérdését. A' ki még tagadni akarná, az hozzon fel nyelvet, mellynek számnevei nagyobb egyezést mutatnak a' magyar nevekkel, mint a' vogul. 'S ha nem tud illyet felhozni, hagyjon már fel a' nyelvtudományi fészkelődéssel; 's a' helyett, hogy azt keresi, a' mi nincs, tanulja meg azt, a' mi van és már eléttünk is van, 's nyelvtudományunk haladni fog, holott most sűrög-forog ugyan, de nem haladva, hanem keringve, sőt szédülésig keringve.

Sok tanúság rejlik a' felhozott számnevekben; sok történeti adat van azokban lerakva, mellyeket, bár ismételve teszem, újra megemlítek.

A' magyar, vogul, finn, sőt a' török számnevek is (az áltáji rokonságon kívül lévő nyelvekről nem beszélünk itt) 1-től—7-ig egyszerűek, mint a' 10, 100, 1000 is, de a' 8 és 9 's a' többi mind két szóból alakultak. A' 20—90 tizesek és a' 200—900 százások minden ismeretes nyelvben össze vannak téve, de nem a' 8-as és 9-es. Nevezetesek tehát ezek összetételei, mert azt tanúsítják hogy a' mi nyelveink nem mindjárt 10-ig számláltak, vagyis világosabban szólva, nem a tizes rendszer szerint, hanem csak 7-ig vagy hetes rendszer szerint számláltak. Az időt pedig, a' mellynek folytatában a' hetes számlálást tarták, az együttlakás idejének mondhatjuk; azaz a' finn, ugor nyelvű népek addig még együtt, legalább nagyobb közelségben egymáshoz, mintsem más nyelvű népekhez, laktak. Ezen együtt-lakás idejében alakulának tehát az 1—7-ig való számnevek, a' mellyek azonosak, mert a' k, ch, h váltakozása, mint az l és r-é (harm, kolm), (l) l és gy-é, ugyszólván, csak tájbeli kiejtés különbségei. Még a' t utóhang miatt is nevezetesek azok. Azt fogjuk t. i. látni, hogy a' vogul (és finn) szók utó-

hangbeli *t*-je a' magyar szókban *z*-vé vált, mit a' számnevekből a' *sat(-a) sat* (šot) száz is mutat, mint például:

vogul *kat*, finn *kät*, magyar *kez* (kéz);
 vogul *vit*, finn *vit*, magyar *víz*;
 vogul *taut* — — magyar *tüz*, stb.

Ugyanez történik a' belhangbeli *t*-vel is, mit a' vogul *sater šoter* és ezer szó is bizonyít (mellynek azon tüneménye, hogy az előhangbeli *s* (š) a' magyarban elenyészett, utóbb lesz világossá). Ennélfogva a' *kit*, *ät*, *kat*, *sat* és *két*, *öt*, *hat*, *hét* és *kaht*, *viit*, *kuut seits* — szók, már utóhangbeli *t*-jökkel, világosan bizonyítják, hogy az együtt-lakás idejében alakultak 's mintegy csontosodtak meg.

Mind a mellett az 1—7 számnevek is olyasmit mutatnak, mi az ugor és finn népek támadó elválását kitünteti. Az ugor nyelvekben máig az egyes és többes számon kívül dualis is van, mint a' vogul nyelvben fogjuk látni. A' magyar *kettő*, 's a' vogul *kiti* meg *kitag* dualisok; a' *kit* és *két* nem azok. A' finn *kaht* szón nincs dualisi jelelő. A' magyar dualisnak nyoma a' *kettő-n* kívül még az elavult *monnó* szóban maradt meg; — mind erről maga helyén lesz szó.

8. „Együtt laktak tehát még a' finnek, vogulok és magyarok ősei, mikor nálok a' hetes számlálás divatozik vala. Nem utasíthatjuk el a' kérdést, vajjon mi lehetett azon számlálásnak külső oka? Mert hogy a' gondolkodás, az értelem törvényeiből se a' tizes, se a' hetes számlálás nem foly, világos. A' tizes rendszernek külső oka alkalmasint a' két kéznek tíz újja: miért nem hatott hát ezen ok az ugor-finn népeknél is? vagy inkább, mi lehetett az, a' mi azoknál a' tíz újak számláltató hatását megelőzte? *A hold járása szerinti időmérés*. De honnan tudjuk ezt? A' mi nyelveink világos tanuságából. — A' *hét*, *sat* magyar-vogul szó a' hónapnak negyed részét is, vagy a' holdnak egy változását jelenti; vogulul *ñile sat* négy *hét*, egy hónap, vogulul *kit sat két hét*, fél hónap. A' hold változásnak eleje vagy feje magyarban *hét-fő*, vogulban *sat-pong*, a' hol az *újhold*, vagy *hold-ujság* is *hold-fej-nek jonchep pong* vagy déliesen *jonchep pank* *) neveztetik. Továbbá a' voguloknál, oszt-

*) Máté 17, 15. am *püvem jälpel jonchep pank oščiti asrajl* — én fiam új hold fön biratik az ördög által, azaz: én fiamat új hold-fön az ördög leli.

jákoknál mai napig tizenhárom hold-fordulat teszen egy évet, azaz nálók 13 hónap egy esztendő. Négy hét egy hónap lévén, tehát $28 \times 13 = 364$ nap. Látjuk, hogy a' hold-fordulatok szerinti évmérés csak $1\frac{1}{4}$ nap hijával jár; 's akadtam már egy bizonyosságra, melly megmutatja, hogy az illetők tudják és pótolják vala e' hijat.

Ha a' holdfordulatok változásai voltak a' hetes rendszer szerint számláló népeknél az évmérés alapjai, mindenütt 13 hónapot kellene találnunk, a' hol 7-ig egyszerűek a' számnevek: de hol van még a' vogul és osztják népen kívül 13 hónapos esztendő? van-e annak még a' magyar nép között is nyoma? Hupelnél (Topographische Nachrichten von Lief- und Ehistland. Gesammelt und herausgegeben durch Aug. Wilh. Hupel. I—III. kötet, Riga 1774 – 1782.) ezt találjuk idézett munkája III, 366. lapján: „Für Ehsten und Letten werden zwar jährlich in ihrer eigenen Sprache Kalender gedruckt, und wohlfeil verkauft: aber die oeselchen Bauern machen ihren Kalender selbst, wozu sie, da sie nicht schreiben können, gewisse Zeichen erwählt haben, die sie ohne alle Kunst auf 7 kleine durch eine Schnur zusammengebundene Bretter, oder eigentlich auf 13 Seiten mahlen. *Auf jeder Seite ist ein aus 28 Tagen bestehender Monat.* Aus diesem Kalender wissen sie gleich jeden Wochentag, jedes stehende Fest, jeden ihnen merkwürdigen und durch einen abergläubischen Gebrauch ausgezeichneten Tag; denn jeder hat sein eignes Zeichen. *Alle Jahr fangen sie um einen Tag später an zu rechnen.* Bei dem Gebrauch des Kalenders folgen sie den Hebräern und andern morgenländischen Völkern, die ihr Buch von hinten anfangen, und von der Rechten zur Linken lesen. Von diesem Kalender liefere ich eine erhaltene getreue Abschrift, die manchen nicht unangenehm sein wird.“

Az Oesel szigete, melly a' Balttenger legnagyobbja, mint tudjuk, a' Rigai tengeröböl irányában van, 's azt esztek lakják.*)

*) Az esztek Saare maa — sziget-földnek, vagy Kure-Saar — Kur-szigetnek nevezik, mi vagy daru-szigetet jelentő, vagy az elenyészett Kurok emlékezetét fentartó név. A' finn nyelvben Yö-salo (éj-sziget) a' neve, mellynek vajjon az Oesel szó csak elferdítése-e, nem tudom. De már Lett Henrik (1227 tájban, a' ki az esztek elleni hódító háborút, mint szemtanú írta le) Osilia-nak nevezi, mit bajosan alakított Yösalo-ból, mert az eszt nyelv, tehát a' finn is, nem vala ismeretlen előtte.

Tehát világos nyoma maradt fen annak, hogy a' 13 hónapos esztendő az eszteknel is megvolt, a' kik szorosan a' finnekhez, 's nem az ugorokhoz tartoznak. Föltehető azért, hogy minden finn-ugor népnél 13 hónapos esztendő volt. Lehet, hogy ennek a' mi népünk közt is lappang még valami emléke; azért is közlöm szó szerint a' Hupel tudósítását, hogy a' kik olvassák, figyelmesekké legyenek, mire vigyázzanak. Ki gondolhatta volna például, hogy az Ukko-pohár felköszöntése nálunk is megvolt, míg a' véletlen a' Hegyaljai oklevelekből elő nem hozta? Szintugy lehetséges, hogy a' 13 hónapos évnek is megvan még nyoma népünk hagyományai között.

A' Hupel tudósítása világosan értesít arról is, hogy az esztek minden évet egy nappal később kezdének olvasni; tehát pótolák a' hiányzó napot. *) E' szerint időszámlálásuk egészen megegyezik vala az ugynevezett Julianus-számlálással. Érdekes még a' tudósításban,

---

*) Ennek már világos nyomai megvannak a' magyar és finn nyelvekben is, a' mire az oita (1871. jan. 23-ka után) bukkantam, lásd „Utazás a Balt-tenger vidékén a' II. köt. 15. 186. lapját, a' honnan ezt irom ide:

A magyarban *szökő év*, a' finben *karkaus vuosi*, azaz szökés-év, kifejezések azon évet teszik most, a' melly minden negyed évben elő szokott fordulni. Hogy a' magyar *szökik* szó itt valóban nem azt jelenti, hogy *told*, 's a' szökőnap nem is *toldó nap*, hanem inkább kieső nap, az, ha nem eléggé kitetszenék a magyartól, a' megfelelő finn szóulásbul lenne világossá. A' finn *karkaus* szó futást nem toldást jelent; a' finn szótár-író, Renvall, a' karkaus vuosi (szökő év) kifejezés valódi jelentését, a' melly ellenkezik avval, a' mit most teszen, nagyon jól tudván el sem mulasztja azt az észrevételt kimondani: vox male ficta. Ámde a' rosszul csinálnak látszó szó jeles tanuság a' régi korbul. Kresznericsnek, a' magyar szótár-írónak, nem tetszik vala fel az ellenmondás, a' melly a' szónak saját elentése és a' között van, mit most jelöl, mert „szökő esztendő annus bissextilis, ntercalaris“ irván, nem teszen olyanféle észrevételt, mint Renwall. A' felhozott magyar és finn szók pedig világosan azt a' napot jelentik, a' melly a' tizenhárom hónapos év számlálása mellett elmarad, elszökik, finül karkaa; vagy a' mellyen által kell szökni, hogy az új évnek első napjához érjünk. Ezen áltszökő jelentés megvan még a' dorpati eszt nyelvben is, a' mellyben a' szökő évet üle-astja aas-tag-nak — átlépő évnek mondják.

A' finn, magyar és eszt nyelvek szólasai tehát világos nyomát őrzik meg a' régi időszámlálásnak, melly tizenhárom hónapos évet tartott vala, s a' melly mellett minden évben egy, 's talán némelley évben *több szökő* nap fordult elő. Ezt a' kifejezést azután az új évszámlálásban is megtartották, jöllehet itt az ellenkezőt (nem szökő vagy áltszökő, hanem betoldó esztendőt vagy napot) jelent.

hogy az esztek jobbról balra olvasák kalendáriumjokat; mert az eredeti magyar írásról is azt tartja a' szóhagyomány, hogy így folyt volna.

A' finn-ugor népek 13 hónapos évszámllálása az együttlakás idejéből származik, tehát azon korból való, midőn azok még nem estek volt a' 12 hónapos évet számláló népek hatása alá. Nem csuda tehát, hogy a' napi és évi szakok elnevezései is nagyon egyezők a' vogul és magyar nyelvben, mint éj jej; est et, jét, estve eti, jéti; hol (reg) chol, holva cholva, cholge; ev ji-s; tél tél és tal; tava-sz toja, tuoja; ősz tákus, takus. — A' tákus, takus a' finnben syksy (sykys) és syys; tehát a' vogul előhangbeli t, melly a' finn szóban s(sz), a' magyarban elenyészett. Hasonlót láttunk már az ezer szónál, melly a' vogulban sater, šoter. Ez a' tákus, takus, sykys szó egyszersmind a' belhangbeli k-nak elolvadását is mutatja, mert a' finn sykys már ott is syys: a' magyar ősz szóban is el van olvadva az eredeti belhangbeli k. Ez is igen gyakori tünemény a' rokon nyelvekben, a' mellyet már feljebb említettem (a' 6. lapon.)

9. Csudálatos, hogy a' nap és hó, hold nevei nem közösek. A magyar nap (dies és sol) szó, eddigi tudomásom szerint, magában áll; finnben päivä (dies, sol), vogulban katel, chotel (dies, sol). A' vogul szónak el-je képző, melly gyakran előfordul, 's azonos a' magyar el képzővel, p. o. vogul pänt magyar fed, vogul päntel, päntil magyar fedel, fedél stb. A' kat-el, chot-el szónak tője tehát kat, chat; 's ha a' kezet jelentő vogul kat-nak magyarban kez, kéz, a' vogul kvot-nak magyarban köz; továbbá a' vogul korom, churum-nak a' magyarban harm stb. felel meg, a' vogul chat-el, chot-el szó tőjének a' magyarban kez, vagy hez felelhetne meg. 'S aligha ilyen szónak nyomát nem őrzötte meg a' magyar nyelv az elavult ez-fekben, melly hez-fek helyett volna. A' régi biblia-fordításban (lásd Régi Magyar Nyelvmélekek I. kötet.) az ezfek-et hol auster, hol septentrio jelentésében veszik a' fordítók vagy leirők, nyilván azért, mert az ez szótagban a napnak jelentése lappang vala, mellyet a' hasonlóképen most már ismeretlen fek szótag határoz meg, hogy éjszaki vagy déli napot tegyen-e. De akárhogyan legyen is az ez-nek do'ga, a' magyar nap rokon nélkül áll.

A' magyar hó-nak (luna, mensis) megfelelője a' finn kuu (iuna, mensis). A' két szó fényt jelent, kuut(-am = hód (hold) = fény, hód-világ. Vogulban pedig jangep, jongep, déliesen jonchep.

a' hó, hold, 's ez forduló-t jelent ; mert jan gém, jonchem fordulok, jangep, jonchep forduló.

10. Mi birta a' finn-ugor népeket a' hetes számrendszer elhagyására, 's a' tizedesnek elfogadására, nem tudjuk ; de azt ismét a' nyelvek magok hirdetik, hogy akkor, mikor az történt, azon népek nem valának többé együtt, mint az előtt, 's hogy nemcsak a' tulajdonképi finn népek elváltak volt az ugoroktól, hanem ezek közt is tágitás állott be. Mert ime a' 8-as, 9-es és a' sokszorozott 10-es számnevek alkotására más-más szókat alkalmazának. A' 10-es magyarban tiz, vogulban lau, lov, finnben kymmen ; tehát mindegyikben más más, de bizonyosan a' közös finn-ugor kincstárból vett szó van. A' magyar tiz-nek hasonmása a' zürjän, votják, perm das : de jelentését nem tudjuk. A' finn kymmen szót sem értjük jól. A' vogul lau, lov-nak értelme világos, mert az számot és szót jelent, 's megvan a' lappban (lokke) és finnben (luku), sőt a' magyarban is (olv). Innen a' vogulban lauém szólok, 's lauintém vagy lovintem olvasok (pénzt) ; finnben luen lukea olvasok (könyvet és pénzt).

Lássuk most a' 8-as és 9-es alakulását. A' finnben kahd-eksan (8), yhdeksän (9) nyilván a' kaht (2), yht (1)-et mutatják, mellyekhez az ismeretlen ksan, ksän, vagy eksan, eksän járult, 's bizonyosan úgy, hogy a' 2 és 1 kivonva vannak gondolva a' ksan vagy ksänből. A' finnben tehát a' 8-as és 9-es számnevek utórésze ismeretlen.

Vogulban a' nála-lu, vagy nála-lov (8) és antel-lu vagy antel-lov (9) nyilván a' lau (lu), lov (10)-ot mutatják, melly elé az ismeretlen nála és antel, antel járultak. Minthogy a' lau (lu), lov tizet jelent, a' nála bizonyosan azt jelenti, mit a' finn kaht, azaz 2 ; 's az antel, antel azt jelenti, mit a' finn yht, azaz 1. Tehát itt is a' nála-lu vagy nála-lov és antel-lu vagy antel-lov kivonás által fejezik ki a' 8-ast és 9-est, így : 2—10, 1—10. A' vogul nyelv a' 80-as és 90-es kifejezésére is ugyanezen uton jutott, ſ nála-sat vagy nól-šot lett neki 80, antel-šat vagy antel-šot pedig 90. Annaira ragaszkodott a' nyelv a' nála-lu vagy nála-lov és antel-lu vagy antel-lov analogiájához, hogy nem is gondolt reá, hogy nól-sat vagy nól-šot tulajdonképen 2—100, 's antel-sat és antel-šot tulajdonképen = 1—100, hanem úgy vette, mintha 20—100, 10—100-at jelentének.

De a' vogul nól-sat vagy nól-šot-ban megtaláljuk a' magyar

nyolcz-nak első részét, a' szó nyol-cz lévén. A' cz a' tiz-nek rövidítése, tehát nyol-tíz (nyol-tz) is annyit jelent, mint 2—10. E' szerint kilencz sem lehet más mint kilen-tíz (kilen-tz), 's nem is jelenthet egyebet, mint 1—10. A' magyar kilen(-cz) szónak hasonmását Strahlenberg hozza fel az osztják killien-ben, melly 9-et jelent*); de a' vogul antel, ontel eddigelé még-társ nélkül való.

A' sokszorozott tizes számokat (20—90) a' finn nyelv a' maga szavaival fejezi ki, így: kaksi kymmentä = két tiz stb. Az ugor nyelvek, tehát itt a' magyar és vogul, különböznek a' finntől, mert másképen fejezik ki a' 20—90 számokat. A' kus, chus = húsz nelimen negyven, atpen, ätpen ötven, katpen, chotpen hatvan számnevekre nézve magok közt egyezők; 's bár a' sat-lau vagy sat-lov (70), íol-sat vagy íol-šot (80) és antel-sat vagy ontel-šot (90)-re nézve nem is egyeznek meg magok közt, de ezek által is különböznek a' finntől.

A' 100 = sata, sat, šot, száz egy szó a' finn-ugor nyelvekben; de az 1000 = sater, šoter, ezer csak az ugor nyelvekben van meg, a' finnben tuhante lévén 1000, mi germán szó. Vannak, kik az ezer, sater és šoter, meg a' száz, sat, šot, sata szókat a' perzsából valóknak hiszik. Az ezer, sater, šoter-re nézve az azért nem valószínű, mert bajos a' perzsa hezar szót a' tőr-es (osztják) šoter, sater (vogul), šurs (votják) szók apjának tartani, minthogy a' hangok változásai ellenzik. T-ből válhatik s és ebből h: de megforditva, h-ből nem válhatik s vagy t. Ellenben

$$\left. \begin{array}{l} \text{a' tőr-es} \\ \text{šur-s} \end{array} \right\} \text{és} \left\{ \begin{array}{l} \text{šoter} \\ \text{sater} \end{array} \right. \\ \text{ezer törvényes alaku változások. —}$$

Š ha ezer és társai nem lettek a' perzsa hezARBól: a' százat és társait, a' mellyeket kivétel nélkül minden finn-ugor nyelvben megtalálunk, még bajosabb a' perzsa sad-ból eredeztetni, ámbár a' hangok változása nem elleneznék.

II. Az ugarság jelleme azomban leginkább az ige tárgyi rázásában áll, mellyet az éjszaki vogul mutasson meg a' következő példával:

*) Vogul föld és nép. 4. lapján.

kietém	követek	kieteu	követünk
kietén	követsz	kietän	követtek
kieti	követ	kietét	követnek.
kietsem	követtem	kietsu	köveltünk
kietsen	köveltél	kietsän	köveltetek
kietes	követett	kietsset	követtek.
		és	
kietilem	követem	kietilu	követjük
kietilen	követed	kietilän	követitek
kietitä	követi	kietilän	követik.
kietislem	követtem	kietislu	köveltük
kietislen	követted	kietislän	köveltétek.
kietistä	követte	kietisänl	kövelték.

A' vogul ige azomban a' tárgyi ragozásban gazdagabb a' magyarnál; az, mint tudjuk, csak a' harmadik és második személyű tárgyat fejezheti ki, azt is külömbiség nélkül a' tárgy egyes vagy többes voltára nézve. Sőt a' második személyű tárgyat csak az első alanyi személylyel használhatja. Követem, követed, követi stb. azt jelenti: követem azt és azokat stb. — követlek téged és titeket. A' vogul ige az első, második és harmadik személyt egyaránt teheti tárgyba, még pedig egyes, kettős és többes számban. Tehát: kietilém követem őt, kietiaum követem a' kettőt, kietianem követem a' sokat. Az egyes számú tárgyat, mint a' felhozott ragozási példa mutatja, az első és második alanyi személlyel l rag, a' harmadik alanyi személlyel t rag jelöli. Ezen két rag az első és második személyű tárgyat is kifejezi az egyes számban, p. o. agtne ašen jälteptestä nagen hited meggyógyított téged. 9, 22, de a' kettősben és többesben a' tárgyi jelelő a' számbeli jelelővel olvadt össze.

A' kondai, vagy déli vogulban legjobban megmutathatom a' tárgyi ragozást, ha az evangelium elejéből veszem a' szükséges példákat.

Atinarel viš at olen judejskoj ušetnel, vajlen nagnanel kvali pank, chotchar uritä am mirem Izrailme = semmivel kisebb nem vagy a' judeai városoknál, mert belöled kél fejedelem, a' ki örzi én népemet izraelt. Itt olen vagy, kvali kél csak alanyi személyek, mint a' kieten, kieti.

vajlen látod, második alanyi személy, mint olen, de *l* tárgyi raggal, mint kietilen, mert vajem látok, vajlem látom, vajlen látod. De a' vajlen látod szó, itt mondatkötő, *mert* jelentéssel, mint számtalanszor az evangéliumban. — Uritä örzi, harmadik alanyi személy, mint kvali, de *t* (*tä*) tárgyi raggal, mint kietitä. Tehát urem, uren, uri örzök *) stb. urilem, urilen, uritä örzöm stb.

menan i lani kalemtelan püvme, i chun chontilan tavame, 'suj latan amnane = menjetek 's szorgalmassan kérdezzétek a' fiut, s ha megtaláljátok őt, hirt mondjatok nekem. — Menan menjetek, latan mondjatok alanyi személyek tárgyi ragok nélkül, de halemtelan, chontilan alanyi személyek *l* tárgyi raggal, mint kietilän követitek. Kalentem kérdezek, kalemtilem kérdezem, kalemtilan (vagy kalemtelan) kérdezzétek; chontem találok, chontilem találok, chontilan találjátok.

man uslov tav sovä, tont jejsov pank chuteltuehv tavane = mi láttuk ő csillagát, azért jöttünk fejét hajtani neki. Uj lát, jej jő, usem láttam, jejssem jöttem, usov láttunk, jejsov jöttünk, de uslov láttuk, az éjszakiban kietislu követtük.

Jegipetnel vovislem am amk püvem = Egyiptomból híttam én fiamat. Vovem hiok, hivok, vovisem híttam, vovislem híttam őt mint kietislem.

sov, chotcharme usanel = a' csillag, a' mellyet láttak. Usem láttam, uslem láttam őt, uslov láttuk, uslan láttátok, usanel látták őt: az éjszakiban kietisänl.

am pernel punganem nanen vitel = én megkeresztellek titeket vízzel. Punem, pungem teszek, pernel pungem keresztellek; pungilem keresztellem = őt, és keresztellek, punganem nanen keresztellek titeket. Itt a' punganem ige a' második személyü többes tárgyat fejezi ki.

titetme šocho miganem nagnane = ezeket mind adom ne-

---

*) Az ur — örz azon igékhez tartozik, a' mellyek a' jelentő mód jelen idejében sz, z-t vesznek föl, mint te' tesz, hi' hisz, le' lesz, vi' visz, ve' vesz, alv alszik, fekv' fekszik stb. Ezeknek sz-je a' mult időkben eltűnik. De vannak olyan igék is, mellyek töjében a' rokon nyelvbéli megfelelőkkel összehasonlítva, nincsen sz, mint u, usz-ik, finnben vogulban uj; von-vonz, fin. ven; ör örz, vogul ur, de a' magyar nyelvszokás már többelinek kezdi venni az sz hangot.